

SEMANTOGRAFIYA (TEZKOR TARJIMA YOZUVI) NING NAZARIY ASOSLARI

Sh.I.Umirova

O'zDJTU "Umumiy tilshunoslik" kafedrası

dotsenti, f.f.n. I.E.Umirov

ixtiyorumirov0@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada semantografik tarjimaning o'ziga xos xususiyatlari, ya'ni tarjima yozuvining umumiy asoslari, tasnifiy belgilari va tezkor tarjima yozuvining tarkibiy qismlari haqida gap boradi. Shuningdek, semantografiya atamasining muqobil variantlari haqida ham ilk bor fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: semantografiya, kursiv yozuv, Jeneva maktabi, semantogrammalar, mnemonik, fiksatsiya, motor, kognitiv, kursiv, bayonot, konsepsiya, nota, intellektual stress, visual ma'lumot, operatsion-assotsiativ xotira.

Ma'lumki, madaniyatlararo muloqot masalalariga bo'lgan qiziqish hamda ketma-ket tarjima faoliyatiga bo'lgan katta e'tibor tarjimonlik sohasida ham jiddiy islohatlarni bo'lishligini talab etmoqda. Shundan kelib chiqib, "til o'rganish" va "tarjimaga o'qitish jarayoni"ni ham qayta ko'rib chiqishlik zarurdir. Bular o'z-o'zidan o'rganuvchidan professionallik imkoniyatini yanada oshirib tarjima muammolarini optimallashtirishga imkon beradigan tarjima mahoratini shakllanishiga yo'l ochadi.

Bilamizki, ketma-ket tarjima jarayoni sohadagi tarjima qobiliyatining tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Bu har qanday uzunlikdagi nutqni yozib olish va uning mazmunni yo'qotmasdan takrorlashga imkon beruvchi maxsus yozuvga ega bo'lishdir. Ushbu yozuv Semantografik yozuv bo'lib, u "ketma-ket tarjima qilishning ajoyib sirlari" dan biri sanaladi.

Ta'kidlash joizki, sohaga oid adabiyotlarda professional tarjima yozuvlarini anglatuvchi turli xil atamalarni ko'rish mumkin bo'ladi. Ular orasida "tarjima yozuvi" (E. N. Sladkovskaya, S. A. Burlay), "qisqa yozuv" (V. N. Komissarov), "yozuv tizimi" (R. K. Minyar-Beloruchev, N. A. Kraevskaya)) "Kursiv" (R.K. Minyar-Beloruchev, E.V. Tsygankova), "universal tarjima kursi" (A.P. Chujakin), "Tarjima notasi" (I.S. Alekseeva)kabilar.

Shuni alohida aytish lozimki, chet el adabiyotlarida atamalar birligi ilmiylikka, izchillikka va mantiqiylikka asoslanadi: ingliz tilida "notes taking" atamasi keng ma'noda "asosiy narsani eshitish yoki o'qishdan saqlash uchun yozuv" degan ma'noni anglatadi.

Bundan tashqari, fransuz tilidagi tarjima bilan big'liq ishlarda "la pri de notes" eshitgan narsani saqlash uchun qaydlash atamasi ko'pincha "en translation commentation consécutive" ("ketma-ket tarjima") qo'shilishi bilan birga keladi. R.K. Minyar-Beloruchev esa darsliklarda "tezkor yozuv" atamasini ishlatadi (frantsuz tilida "tezkor yozuv" - "écriture cursive, logographe").

Atamalardagi tafovutning bor yoki yo'qligini aniqlash uchun, uni turli tadqiqotchilarning fanga kiritgan tarjima notasi tushunchasi (eng neytral atama) bilan bog'lab o'rganish to'g'ri bo'ladi.

Tarjima yozuvi bilan bog'liq birinchi nazariy qoidalarini mashhur Jeneva maktabining vakili J. Gerbertning asarlarida topish mumkin. U ketma-ket tarjima texnikasidagi asosiy omilni ma'lum bir belgi bilan qayd qilishga chaqiradi, bu, albatta, tarjimonni unutmaslik imkoniyatini kafolatlaydi. Bundan tashqari, J. Gerbert ta'kidlaganidek, eslatmalar bayonotda yozilgan fikrlar sifatida ishlatilinishi kerak.

Sorbonna professori D. Seleskovich tarjima notasini majoziy ma'noda "xotira tugunlari" deb ataydi. Boshqa tadqiqotchilar ham mnemonik funktsiyasi (biror-bir ma'lumotni tez va oson eslab qolish yo'li) haqida gapirishadi. Shunday qilib, S.A. Burlyayning fikriga ko'ra, yozuv "nafaqat jumlar bilan, balki bir necha daqiqa davom etadigan nutq segmentlari, ya'ni belgili qaydlar bilan ishlansa, bu o'z-o'zidan ketma-ket tarjimonning tezkor xotirasiga tushadigan ortiqcha yukni" olib tashlashga yordam beradi.

E.N. Sladkovskaya tarjima yozuvini faoliyatining sharti sifatida qaraydi: "Izchil tarjima(ya'ni semantografik yozuvga asoslangan tarjima) - bu og'zaki tarjima faoliyatining bir turi bo'lib, unda tarjimon maxsus yozuv yordamida ma'ruzachining uzoq muddatli bayonini qabul qiladi va tuzatadi, shundan so'ng u yozuv orqali tarjima qiladi."

Yozuvning birinchi batafsil ta'rifi R.K. Minyar-Beloruhevada ko'rish mumkin, unga ko'ra yozuv semantik qo'llab-quvvatlash nuqtalarining qog'ozga yozilganligi va unda mavjud bo'lgan har bir iborani keyinchalik takrorlash uchun asl xabarda ta'kidlanganligidir. Ushbu ta'rif yozuv mavzusini qat'iy cheklaydi: asl xabarning semantik qo'llab-quvvatlash nuqtalari; qayd etish maqsadi: bayonnomani takrorlash; ijro etish usuli: qog'ozga mustahkamlash; shuningdek, yozuv bilan birga keladigan ikkita jarayonni: avvalgisi - tanlov, keyingisi – ijroni hal qilib beradi. Keyinchalik muallifning ta'rifi bo'lgan ajratish va sozlash jarayonlarini, yozuv tizimini yordamchi xotira vositasi sifatida taqdim etilishini, shu qatorda tarjimon tomonidan ketma-ket tarjimada olingan ma'lumotlarni tanlash va yozib olish qoidalarini birlashtiradi.

Yozuv funktsiyalarining ta'rifi D. Seleskovichda kengroq beriladi. Uning so'zlariga ko'ra, "eslatmalar ikki tomonlama maqsadga ega: ular tahlil paytida bayonotning barcha tafsilotlarini jamlashga yordam beradi va ifoda paytida xotirani qayta faollashtiradi". Faraz qilaylik, D. Seleskovich tarjimon yozuvlari haqida nafaqat xotiraning yordamchi vositasi sifatida gapiradi, balki, ehtimol "konsentratsiya" orqali u diqqatni jamlashni, idrokni to'plashni tushuntiradi hamda yozishni yanada murakkab psixologik rang berish jarayoni sifatida ifodalaydi.

E.N. Sladkovskayaning qayd etishicha, yozuv "har bir tarjimonga xos bo'lgan individual fiksatsiya(mustahkamlash) usullari bo'lishi bilan bir qatorda, insonni idrok etish va nutqni tahlil qilishning umumiy qonuniyatlarini aks ettiruvchi tizimdir".⁹

⁹ Сладковская Е.Н. Основные смысловые компоненты высказывания, переводческая трансформация и запись

Shuni ta'kidlash kerakki, tarjima notasi tushunchasida turli mualliflar tomonidan berilgan izohlar bir-biriga juda yaqin. Ularning barchasi tezkor xotiraga tushadigan yukni yengillashtirish va u bilan bog'liq psixologik mexanizmlarni jamlash uchun tarjimon tomonidan uzoq vaqt davomida so'zlash holatida maxsus tashkil etilgan ma'lumotni qayd etishni anglatadi. Shu bilan birga, bir xil hodisani bildiradigan atamalarning aniq xilma-xilligi, bizning fikrimizcha, tushuntirishni talab qiladi, chunki ular har doim ham bir xil tartibdagi toifalarga tegishli emas. Shunday qilib, ro'yxatga olish tizimi yozuvning o'zi emas, balki "kursiv(maxsus yozuv)" atamasi ushbu hodisaning texnik tomonini ochib beradi.

Yuqorida aytilganlar bilan bog'liq holda, biz yangi atamani - tarjima semantografiyasini, uning fikriga ko'ra, yozib olishning barcha ko'rib chiqilgan funktsiyalari va jihatlarini o'z ichiga olgan holda joriy etish mumkin deb hisoblaymiz, chunki u mualliflik huquqi bilan himoyalangan va tarjima faoliyati uchun ilgari ishlatilmagan.

Ilk bor "semantografiya" atamasi (yunoncha semanto "belgi" va grafo - "xat" dan) Charlz Bliss tomonidan aytilgan bo'lib, u ixtiro qilgan yozuv universal ramzlar tizimiga taalluqli bo'lgan.

Ch. Bliss 1897 yilda Avstraliyada 20 tilda so'zlashiladigan mamlakatda tug'ilgan. U ma'lum bir sabablar bilan Xitoyda yashaydi, u o'sha yerda turli xil lahjalarda gapiradigan xitoyliklarni uchratadi va, qizig'i, Bliss ularni qanday qilib bir-birini oson tushunishlaridan hayron bo'ladi. Balkim, uning bu kuzatishlari ushbu o'rganilayotgan sohaga qiziqishini orttirgan bo'lishi mumkin.

Ikkinchi Jahon urushidan keyin Ch. Bliss Avstraliyaga ko'chib o'tadi va mashinasozlik zavodida ishlaydi. Bo'sh vaqtida u alifbo tartibida bo'lmagan yangi yozuvlar tizimini ishlab chiqdi, keyinchalik bu yozuv semantografiya deb nomlandi. Ch. Bliss yozuv tizimiga aloqador bo'lgan savdo, sanoat va fan sohalarida turli xil tushunchalarni o'zlashtirishga imkon beradigan 100 ta asosiy belgilarni o'ylab topdi.

1949- yilda Ch. Bliss ushbu tizim haqida kitob yozdi, ammo u faqat 1965 - yilda nashr ettirishga muvaffaq bo'ldi. Unda aytilishicha, "300- yil oldin buyuk Leybnits bir kuni kimdir universal simvolizmni - barcha tillarda o'qilishi mumkin bo'lgan ($1 + 2 = 3$ kabi) oddiy simvollar tizimini ixtiro qilishni orzu qilgan. Ushbu tizim oddiy mantiq va semantikani ham o'z ichiga oladi ($1 + 2 = 4$ ni hech kim tan ololmasligiga o'xshash). " Ko'plab olimlarning e'tirofiga ko'ra, aynan Ch. Bliss bu ishni uddalay oldi.

Tarjima faoliyatida qo'llanilgan Ch Bliss tomonidan kiritilgan "semantografiya" atamasidan foydalangan holda, birinchi navbatda, uning ma'nosini aniqlashga jiddiy e'tibor qaratmoqchimiz. Shunday qilib, tarjima semantografiyasi orqali biz tezkor tarjima jarayonida ma'lumotlarni tahlil qilish va qayd etishning analitik-sintetik jarayonini tushunamiz.

Bundan tashqari, biz ushbu konseptsyani eng umumiy qoida deb hisoblaymiz, jumladan fiksatsiya usullari, yozuvlar tizimi, fiksatsiya faoliyati va

matn kabi fiksatsiya mahsulotlarini nazarda tutamiz. Fiksatsiya (mustahkamlash) usullarini biz ketma-ket tarjima qilish jarayonida tarjimon tomonidan qo'llaniladigan umumiy va individual texnika va usullar sifatida belgilaymiz. Ushbu usullar kirish ma'lumotlarini tez va aniq yozma ravishda yozib olishga qaratilganligi sababli, tezkor yozish va qisqa yozish tushunchalari bilan bog'liqligini ham aytib o'tishimiz lozim. Yozuv tizimi fiksatsiya paytida ishlatiladigan printsiplarni va belgilarni ham tavsiflaydi. Haqiqiy yozuv jarayoni tarjimonning kognitiv va "motor" faoliyati bilan bog'liq. Ushbu faoliyatning bilvosita mahsuloti matn (yozuv) ko'rinishidagi yozuvdir va yakuniy natija tarjimonning harakat dasturi sifatida ishlaydigan va uning asosida yaratilgan izohidir. Shunda so'nggi bayonotimiz tarjima semantografiyasini tezkor tarjima jarayonining o'rta bosqichi deb aytishga imkon beradi.

Keyinchalik, tezkor tarjimaning paydo bo'lishi tarixi masalasini ko'rib chiqib, biz ushbu kontseptsyani turli mualliflar tomonidan ishlatiladigan boshqa atamalar bilan qiyoslaymiz va tanlovda kiritgan notaga rioya qilamiz.

Birinchidan, ma'lumotlarning yozma ravishda yozilishi xotira yukini kamaytiradi va izohlash jarayonida yuqori aqliy va intellektual stress tufayli yuzaga keladigan stressni kamaytiradi. Tarjima yozuvlaridan foydalanish tarjimonga og'zaki ravishda yuborilgan katta hajmli xabarning to'liq matnli tarjimasi holatida minimal yo'qotishlarni ta'minlaydi. Bundan tashqari, tarjima yozuvi o'ziga xos "qoralama" dir, uning asosida tarjimon o'zi tarjima qilgan barcha matnlarni qayta tiklab, ushbu tadbir doirasida yoki ushbu mavzu bo'yicha boshqa tadbirlarda shu yoki boshqa ma'ruzachi bilan ishlashga tayyorgarlik ko'risi ham mumkin.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, ma'ruzachining nutqini yozma ravishda aniqlaydigan tarjimon faqat tarjima bilan bog'liq bo'lmagan tashqi, birinchi navbatda, vizual ma'lumotlardan tarjima yozuvlarini olib borish bilan cheklangan va u o'zi bilan ishlaydigan matn tarkibiga diqqatini jamlashni amalga oshiradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqadigan bo'lsak, bugungi kunda tarjima yozuvini yuritishga o'rgatish barcha filologik oliy o'quv yurtidagi tarjimonlarning kasbiy tayyorgarligi tizimida muhim o'rin tutadi. Har bir aniq universitetda tarjima notasini o'qitishga ajratilgan vaqt bir yoki bir nechta tarjima fanlari uchun o'quv rejasida belgilanadi va kurs dasturi o'quv dasturining o'zi bakalavr / mutaxassislar / magistrLAR tayyorlashning umumiy tizimiga to'g'ri keladi. Ammo, tarjimali kursor yozish mahoratini o'zlashtirishga bag'ishlangan vaqtni tanlashda quyidagi ikkita muhim jihatni hisobga olish kerak.

1. Tarjima jarayonida tarjimali kursor, ya'ni tezkor yozish mahoratini muvaffaqiyatli o'zlashtirishning asosiy sharti rivojlangan operatsion va assotsiativ xotira hisoblanadi. Shuning uchun, tarjimalar notasi bilan ishlashga avval mnemonika bo'yicha mashqlarni bajarish kerak, ya'ni xotirani rivojlantirishning turli strategiyalari va usullarini yodlash lozim. Bunday mashqlar tizimini, xususan, I.S Alekseevaning darsliklaridan foydalanish taklif etiladi.

2. Tarjima yozuvini o'rganish bo'yicha muntazam mashg'ulotlar o'tkazish va u bilan bog'liq mashqlar qilinishi zarur. Ketma-ket tarjima qilishni o'rganishdan oldin talabadan talab qilinishi mumkin bo'lgan tarjima imkoniyatining

o'zlashtirilganligi talab qilinadi. Boshqacha qilib aytganda, tarjimonni tayyorlash tizimi shunday tuzilgan bo'lishi kerakki, u ongli ravishda mutaxasisning aniq rahbarligi va nazorati ostida faoliyat olib borishi lozim.

Shunday qilib, kursor yozuvini tarjima qilish mahorati tarjimonning professional vakolati tarkibida muhim o'rin tutadi. Tarjima kursiv yozishni o'rganish xotira va tafakkurning rivojlangan aqliy funktsiyalariga asoslangan bo'lishi kerak va to'g'ridan-to'g'ri tarjimaga tarjimonni tayyorlashdan oldin uning ushbu ilmdan xabardorligini o'rganish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Аликина Е.В. Переводческая семантография. Запись при устном переводе практ. учеб. пособие: рек. УМО. Е. В. Аликина. – М.: АСТ: Восток – Запад 2006.
2. О.С. Сачава Методические рекомендации по переводческой скорописи. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ. 2010.
3. Ширяев А.Ф. Синхронный перевод: деятельность синхронного переводчика и методика преподавания синхронного перевода. – М.: Воениздат 1979.
4. Чернов Г.В. Синхрон таржима назарияси ва амалиёти (рус тилидан Х.Ҳамидов таржима қилиб нашрга тайёрлаган) (o'quv qo'llanma). –Т.: ТошДШИ. 2019.
5. Миньяр-Белоручев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод. – М, 1980.
6. Seleskovitch D. Langage, langue et memoire. Etude de la prise de notes en interpretation consécutive. – P.: Minard, 1975.
7. Сладковская Е.Н. Основные смысловые компоненты высказывания, переводческая трансформация и запись при последовательном переводе Смысл текста как объект перевода: Сб. науч. тр. МГПИИЯ им М. Тореца. – Вып. 278. – М. 1986.